

A szerkesztett pályázat OTKA-kódja és címe: **46154**

A fogászat tudomány és a technikatörténetének nemzetközi és hazai összehasonlító kutatása

Magyar kutatótól még ilyen átfogó tudomány- és kultúrtörténeti mű nem jelent meg a fogászati tudomány és technikatörténeti témában. A kutatás a munkatervben meghatározottak szerint időben és témában befejeződött. A kutató végigkíséri az ókori kultúráktól a 20. századig a fogászat fejlődését, annak technikai fejlődését és szellemtörténetét, a fogászati diszciplína kialakulását és tudománnyá válását egyaránt. A történetírás az orvosi-fogorvosi gondolkodást arányosan elegyíti a civilizációs anyagi kultúra fejlődésének aspektusaival, eszmetörténeti allúziókkal. A tárgyakat történeti- kultúrtörténeti miliőbe ágyazva szakma- és művelődéstörténeti leírásokkal lehet végig kísérni technikatörténeti fejlődésüket. Az instrumentumok bemutatása nemcsak szép illusztrációkkal, hanem tömör leírásokkal, magyarázattal kalauzolja el az olvasót.

A kutatás célja:

A kutatás fő célja a fogászat, mint tevékenység, szolgáltatás, tudomány történetének vizsgálata az ősidőktől napjainkig. A kutatás nem csupán a fogászati szakma területére korlátozódik, mint az eddig megjelent csak szakmatörténeti művek, hanem korszakonként integrálva azt az orvosi, a művészeti és filozófiai eszmerendszerekbe, hiszen ezek szorosan összefüggenek. A gyógyítás minden korban szorosan kapcsolódik a természetről alkotott ismeretekhez, a mindennapi élet kulturális szemléletéhez, amely a művészetekhez is szorosan kapcsolódik, valamint a technika vívmányaihoz, a népi hiedelmekhez, tévhitekhez és a mindennapi praktikumhoz.

A kutatás tárgya:

A hazai és nemzetközi fogászat történet kutatásával foglalkozott, s a hazai fellelhető tárgyi emlékek feldolgozásra, bemutatásra kerültek. A tárgyi anyag jelentős részét a Semmelweis Orvostörténeti Múzeum, valamint a Szépművészeti Múzeum segítségével egy 300 oldalas könyv illusztrációjaként több, mint 1500 színes fotóval jelent meg.

32 fejezetből áll a könyv, részletesen foglalkozik a fogászati ellátás, a gyógyítás, a fájdalomcsillapítás, az esztétikai helyreállítás gyakorlatával, amely nemcsak a mindenkori orvosi szemléletet tükrözi, hanem az adott kor vagy korszak technikai fejlődését, fejlettségét, valamint a páciensek igényét és igényességét.

A fogak őskori állapotáról nemzetközi és hazai paleosztomatológiai leletek alapján következtethetünk a táplálkozási szokásokról, mely befolyásolta a fogazat állományát, és különböző fogmegbetegedések kialakulását. A maja, az azték és inka kultúra különleges eljárásokkal alakította, csiszolta a fogakat, amely egy pillantással tájékoztatta viselőjének társadalmi rangját, értékeinek mértékét. Ezeket a fogdísztételeket csiszolás révén alakították ki fűrő és csiszológépek segítségével. Leletek árulkodnak a fogbetegségek gyógyításáról, a speciális gyógynövények hasznosításáról.

A mezopotámiai – folyam-menti kultúrában már kodifikációs támogatással követelték meg azt a társadalmi etikai igényt, amely szabályozta a gyógyítók tevékenységét, a műhiba orvosolását, s egyben a civilizációs bűn- a fogszuvasodás elméletének kialakulását. A gyógyítást elősegítő gyógynövények széles tárházát alkalmazták fájdalomcsillapításra. A

távol-keleti fogtudomány, a kínai és az indiai orvosi eszmerendszer, betegségfelfogás szerves részét alkotta. Különböző fogbetegségek kezelési módjai megegyeztek az általános gyógyítási módszerekkel. Akupunktúra, gyógynövények széles tárházának alkalmazása. Ismert volt már a fogápolás ma is használatos eszköze a fogkefe, fogvájó különböző anyagokból előállítva.

A közel-keleti térségben az egyiptomi birodalomban használatos foggyógyítási eljárások részben az Eberts papírusz tanulmányozása után, részben a képi ábrázolás segítségével vált egyértelművé. A legfontosabb cél természetesen a mindenkori fájdalomcsillapítás volt a fogászati betegségek kapcsán is. A zsidó kultúrában vallási előírásként alkalmazták a szájhigiéniai elvárásokat, de már néhány fogpótlási eljárás is előfordult.

A klasszikus görög-etruszk-római fogászati tudomány különös helyet foglal el a gyógyítás történetében, mivel a különböző orvosi iskolák (kosi, knidoszi, rodoszi, alexandriai, stb.) általános filozófiai szemléletük alapján alakították ki orvosi- betegség felfogásukat. Ennek megfelelően a gyógymód is ehhez a szemlélethez alkalmazkodott. A kosi iskola kiválósága Hippokratesz szemlélete ellentétben állt a teurgikus-mágikus hiteknek, a Corpus Hippocraticumban több fejezetben foglalkozik a fogbetegségek prognosztikájával, diagnózisával és természetesen a terápiával. Megjelenik az első célzott fogfogó Delphoiban feltárt ásatások idején. Az alexandriai iskolában már a temporomandibuláris (állkapocs) ficamok helyreállítását – a ma is használatos módszerrel végezték. A görög poliszokban a szájápolás külön hangsúlyt kapott a higiéniaán belül, mint az egyik megnyilvánulási formája görög kálokagathiának, vagyis a szépség, az erkölcsi-etikai elvárások és az egészség holisztikus egységének egyik alappillére. Az etruszk birodalom a maga rejtélyével az ókor legfejlettebb fogkultúrájával rendelkezett. A ránk maradt sírleletekben a szépségápolás fontosságának üzenetén kívül olyan arany fogművek kerültek elő, amely egy igen fejlett anyag-, tárgy- és technika ismeretről tesz tanúbizonyságot. A római medicina a görög orvosi ismereteket vette át, technikai fejlesztésekkel. A sebészeti műszerek fejlődését és kialakítását az ősidőktől egy külön fejezet tárgyalja, amelyben a fejlődési szakaszok technikai és anyagfejlődése az ókorig követhető nyomon. Az iszlám fogtudomány már minőségileg más, mint az előző időszakoké volt, mind technikai megoldásokban, mind pedig a felhasznált gyógyszerkincs és anyagismeret birtokában már fogtöméseket készítettek, valamint a sebészeti megoldások egy magasabb színvonalat jelentett. A fogászat védőszentjének szent Apollónia története és megjelenése, e témájú képzőművészeti alkotások bemutatása követi a könyv fonalát. A középkori chirurgus és ezen belül a fogászati műszerek variabilitása a különböző funkciók és felhasználások gazdag tárházát vizsgálhatjuk, valamint technikatörténeti összehasonlító „műszer-anatómiát” ismerhetünk meg. A középkorban működő sarlatánok és foghúzó tevékenységének ikonográfiai bemutatása következik a következő fejezetben, amelyet a németalföldi festőktől kezdve karikatúrákig az európai városok múzeumaiban, valamint a Szépművészeti Múzeum gyűjteményében megtalálható alkotások szemléltetnek. Az újkori fogászat megalapítója Pierre Fauchard munkássága alapja volt a helyreállító fogászatnak, a pótlások, tömések, különböző kezelések új szemléletének, módszereinek. A magyar fogászat kialakulásának két területét dolgozza fel, az egyik az oktatás kezdetei a Nagyszombati Egyetem Orvosi Fakultásának alapításával kezdődik, a másik a már vidéken pl. Somogy-, Csanád-, Abaúj megye, Kassa, Kolozsvár és Pest stb. területén működő chirurgusok korabeli írásos emlékeit dolgozza fel. A sokáig mellőzött és lenézett fogászat lassan, évszázadok után elismert orvosi szakmává, tudománnyá vált. Ennek megfelelően egyetemi szintű oktatás, tudományos kutatások, felfedezések, azok megjelenése szakfolyóiratokban és egyéb publikációk sora bizonyosság a fogtudomány társadalmi igényére és művelésére. Korabeli sajtóban elhelyezett hirdetések egy szakma kezdetének lépéseit követi nyomon. A fogászati szakirodalom születésétől az első tankönyvek megjelenése kerül bemutatásra. Az amerikai és európai technika rohamos fejlődése a műszerek és berendezések

nagyiparivá válása érdekes technikatörténeti fejezet. A sokféle fájdalmas beavatkozás egyik feltétele volt a megfelelő fájdalomcsillapítás. E terület kifejlődéséről, a különböző altató és érzéstelenítő vegyületek felfedezése és megfelelő műszerekkel való alkalmazása érdekes szakmatörténeti megvilágítást ad. A fogászat tudományos megalapozása, a kóroki-etiológiai magyarázat sokfélesége, különböző szemléletek kialakulása keresztmetszetet ad egyrészt az elképzelések kidolgozásának lehetséges megoldásairól, másrészt a kor tudományos szemléletformálódásáról (savhatás, elektrofizikai ráhatások, kemiko-paraziter elméletek, stb.). Anyagtörténeti részben a munkafolyamatok alatt használt fémek és egyéb tömőanyagok nemcsak a fogászati felhasználását tanulmányozza, hanem kultúrtörténeti egységes szerkezetbe foglalja a könyv, pl. az arany, az ezüst- amalgám, ón- ólom, arzén, higany, cementek, kaucsuk, tömések.

A pesti Fogászati Klinika 1890-ben nyitja meg kapuját Árkövy József vezetésével. Korabeli oktatási tervek, könyvek és segédanyagok, bemutató mulázsok emelik az oktatás színvonalát, majd 1909-ben megnyílt a Mária utcai Stomatológiai Klinika, amely Európa egyik legszínvonalasabb épülete volt, férfi- női fekvőosztállyal, a legmodernebb felszerelésekkel, híres szakkönyvtárral.

Külön fejezet foglalkozik a fogászati korabeli hirdetésekkel, azok jelentéstartalmával. A 20. századi technikai és elméleti vívmányokon kívül bemutatásra kerül egyike az Európán már csak három megmaradt létező technikai „ékszerdoboz” bemutatására, amely az 1930-as évek valamennyi elkészíthető fogmű gyűjteményét tárja az érdeklődők elé. A színes képekkel illusztrált könyv érdekes kultúrtörténeti csemege szakemberek és laikusok számára egyaránt.

Felhasznált kutatási módszerek:

Nemcsak levéltári, kéziratári forrásokból dolgoztunk, hanem a tárgyi emlékek feldolgozását is hozzá kapcsoltuk. E tárgygyűjtemény helye nagyrészt a Semmelweis Orvostörténeti Múzeum, mely a Semmelweis Egyetem néhai múzeumának letéteményese. Műszer-, gyógyszer-, tárgyi emlékek feldolgozásával egészült ki a szakmatörténet.

Kutatási tevékenységet a meglévő levéltári, kéziratári forrásokból végeztük el. A fogászati tudomány kezdetétől az oktatás területének elemzését is feldolgoztuk, így bepillantást kaphatunk az egyetemi oktatás során az elmúlt két évszázad tankönyveibe, a hallgatók és végzett foggyógyítók listájára a protokoll-könyv alapján. A tárgyi emlékek feldolgozása a műszer-, gyógyszer-, tárgyi emlék is feldolgozásra kerültek. Külön vizsgálódást végeztünk a korabeli sajtókban, milyen jellegű hirdetések láttak napvilágot. A hirdető, a hirdetett szolgáltatások, használati, gyógyító tárgyak széles keresztmetszetet nyújtanak a fogászat szakmai, társadalmi helyzetéről.

A kutatás eredményei:

- Magyar kutatótól még ilyen átfogó tudomány- és kultúrtörténeti mű nem jelent meg a fogászati tudomány és technikatörténeti témában.
- Nemzetközi és hazai tudomány- technika- oktatás fejlődés összehasonlító vizsgálata
- Technikatörténeti szempontok szerinti műszerbemutató, elemzés és közlés
- Orvostörténeti (szakmai) elemzések kapcsolódásai, integrálása a művelődéstörténetbe.
- Egyetemi oktató- és segédanyagok tárházának bemutatása

Hasznosítás:

Egyetemi oktatómunkában jól tudjuk hasznosítani a már eddig feltárt kutatások eredményét is. Sok hallgató szakdolgozatának témájaként fogászat történeti korszakokat, témákat választanak, valamint az újonnan indított orvostörténeti doktori iskola hallgatói hasznosíthatják e kutatás eredményeit.